

найбільш безпосередніх проявів суспільної сутності людини, вона виявляється у її здібності дотримуватися у своїй поведінці прийнятих у суспільстві моральних і правових норм, виконувати рольові обов'язки і відповідати за свої дії [2].

Такий підхід використовує і Т. Машарова у своїх роботах, де відповідальність – це усвідомлена необхідність, що детермінує поведінку особистості, яка самовизначається. В особистісному аспекті відповідальність розглядається як міцно засвоєна система обов'язків, які стали потребами [5].

Відповідальність – це важлива форма зовнішнього контролю, яка формально покладена на особистість. Відповідальною у цьому випадку призначається людина, яка несе відповідальність (наприклад, за порядок), людина, наділена правами та обов'язками у здійсненні певної діяльності, у керівництві справами. Така форма контролю виявляється, коли людина, знаючи норми, принципи, правила суспільства, не порушує їх [5].

Відповідальність – це форма внутрішнього контролю, яка визначає відповідальне ставлення людини до чого-небудь. Це внутрішній механізм контролю, завдяки якому особистість проходить шлях від простого виконавця до активного суб'єкта. Наслідком цього процесу є перенесення інстанції відповідальності із зовнішнього рівня на внутрішній. Виходячи з цього, людина як активний суб'єкт відповідає за свої дії, насамперед, перед собою.

Таким чином, відповідальність передбачає не тільки знання моральних норм і правил, здібність людини заздалегідь обмірковувати і прогнозувати здійснені дії та вчинки, узгоджуючи їх з моральними вимогами, але й готовність самоорганізувати діяльність, вільно брати на себе обов'язки, які визначені суспільством. У цьому полягає моральна і суспільна сутність відповідальності.

У теорії виховання відповідальність виступає як характерна якість суб'єкта діяльності та розглядається в контексті взаємозв'язку з самостійністю, ініціативністю, старанністю й іншими якостями. Визначаючи відповідальність як якість особистості, ми маємо на увазі прояви особистості, що обумовлюють суспільно значущу поведінку або діяльність людини.

Серед ознак відповідальності М. Левківський вирізняє пунктуальність, вірність особистості у виконанні обов'язків, готовність відповідати за наслідки своїх дій. Це, своєю чергою, передбачає чесність, гідність, принциповість, справедливість. Зазначені якості, на його думку, можуть бути реалізовані за умови розвитку емоційних рис і здатності до співпереживання, терпимості, толерантності. Виконання обов'язку неможливе без вольових якостей та зусиль: цілеспрямованості, наполегливості, старанності, стійкості та ін. [3].

Загалом, з позиції педагогіки відповідальність розглядається як:

- здатність особистості формулювати свої обов'язки та виконувати їх, здійснювати самооцінку і контроль за ними;
- характерна властивість суб'єкта діяльності, яка взаємопов'язана із самостійністю, ініціативністю, старанністю та іншими якостями;
- певний рівень морального розвитку особистості;
- спрямованість на моральне вдосконалення індивіда.

Проблема виховання відповідальності в молодших підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах вимагає подальшого детального та різнопланового дослідження. Постає нагальне питання щодо вивчення специфіки виховання відповідальності в молодших підлітків шкіл-інтернатів.

Список використаної літератури

1. Гаевая Т. Г. Моральная ответственность как качество личности : автореф. дисс. ... канд. психолог. наук: спец. 19.00.07 / Т. Г. Гаевая. – М., 1984. – 18 с.
2. Завадская Ж. Е. Воспитание ответственности у старшеклассников / Ж. Е. Завадская, Л. В. Шевченко. – Минск : Нар. асвета, 1981. – 152 с.
3. Левківський М. В. Формування відповідального ставлення до праці учнів загальноосвітньої школи (історико-теоретичний аспект) : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 / М. В. Левківський. – К., 1994. – 40 с.
4. Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко– К. : Рад. школа, 1990. – 366 с.
5. Машарова Т. В. Социальное определение учащейся молодежи в условиях современного общества : монография / Т. В. Машарова. – Киров. : Вят. ГПУ, 2003. – 155 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1997. – Т. 4. – 637 с.

2. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

*Т. В. Верещенко,
м. Луганськ*

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЦЕНТРИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті визначено педагогічні умови формування природоцентричної екологічної позиції учнів старших класів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, наведено результати експериментального дослідження з означеної проблеми.

Ключові слова: природоцентрична екологічна позиція, педагогічні умови, учні старших класів.

Із загостренням екологічної ситуації, зумовленої антропогенними перетвореннями природного середовища, та необхідністю розв'язання екологічних проблем виникла потреба впровадження екологічної освіти та виховання в школі з метою формування системи моральних та екологічних цінностей, відповідних світоглядних позицій та переконань, свідомого ставлення до природи. Адже реальна та психологічна готовність особистості до вирішення екологічних проблем формуються, насамперед, у школі, закріплюються у старшому шкільному віці, коли зростає відповідальність за власні дії та вчинки.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що дуже незначна кількість старшокласників переймається глобальними екологічними проблемами: 7,2 – 12,1% учнів. А цікавляться проблемами охорони найближчого довкілля більше учнів – 36,3%. Готові брати участь у природоохоронній діяльності –

29,5 %, а безпосередньо беруть участь – 17,6 %. Як бачимо, зацікавленість екологічними проблемами найближчого довкілля та готовність їх вирішувати превалюють над безпосередньою участю в екологічній діяльності. Ці дані свідчать про наявність певного бар'єру між інтересами, переконаннями і мотивами діяльності та більшою актуальністю для старшокласників екологічних проблем локального значення порівняно з глобальними.

Вивчаючи причини наявного стану сформованості природоцентричної екологічної позиції старшокласників, ми дійшли висновку, що шкільна система навчально-виховної роботи з екології спрямована переважно на набуття учнями екологічних знань. Екологічні ж проблеми просто констатуються, а екологічна діяльність має виключно ситуативний або випадковий характер, тобто відбувається підміна систематичного екологічного виховання фрагментарними інформуванням та діяльністю щодо вирішення екологічних проблем. Внаслідок цього у школярів формується пасивна екологічна позиція. Найчастіше це спостерігається у випадках ігнорування вчителями того факту, що особистісна екологічна позиція учнів формується лише в процесі активної природоохоронної діяльності.

Слід також враховувати, що вчителів бракує часу для залучення учнів до практично зорієнтованої діяльності з охорони природи, оскільки екологічне виховання старшокласників здійснюється, здебільшого, на уроках.

На підставі проведеного аналізу проблеми педагогічними умовами, які мають забезпечити ефективну організацію процесу формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку, ми визначаємо такі:

1. Формуванню природоцентричної екологічної позиції необхідно надавати пріоритетного значення у навчально-виховному процесі.

2. Для успішного формування природоцентричної екологічної позиції дуже важлива єдність навчального і виховного процесів та скоординована робота всіх учасників навчально-виховного процесу.

3. У процесі формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку слід спиратися на такі провідні підходи: культурологічний, інтегративний, природовідповідний, системно-діяльнісний, особистісно орієнтований.

4. Формування природоцентричної екологічної позиції повинне пронизувати всі сторони педагогічного процесу у навчальному закладі, бути безперервним і постійним, проводитися не хаотично, уривчасто, а системно на всіх етапах навчання і виховання.

5. Формування природоцентричної екологічної позиції повинне здійснюватись у навчально-виховному процесі, мати переважно тренінговий характер з використанням інтерактивних методів навчання.

Зазначені умови знайшли втілення і представлені у розробленій моделі формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку, яка охоплює сукупність таких компонентів: методологічно-цільовий, змістовий, процесуально-комунікативний, оцінювально-діагностичного.

Визначені педагогічні умови формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку було впроваджено у навчально-

виховний процес загальноосвітніх шкіл за такими етапами (усі етапи були підпорядковані одній меті і відповідно взаємопов'язані і взаємообумовлені) :

– попередній – проектування і розроблення формульованого етапу експерименту, створення відповідного позитивного мотиваційного фону навчально-виховної діяльності у навчальному закладі;

– допоміжний – психолого-педагогічна підтримка роботи викладацького складу щодо організації процесу формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку у навчально-виховному процесі;

– основний – формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку та педагогічна підтримка викладацьким складом цього процесу.

Загалом, за результатами дослідження щодо сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку полягають у наступному. У контрольній групі (КГ) за когнітивним критерієм на низькому рівні перебуває 18,2 % учнів (початкові дані – 24,2 %), достатньому – 62,4 % (початкові дані – 54,8 %) та високому – 19,4 % (початкові дані – 14,8 %); за емоційно-ціннісним критерієм на низькому рівні – 31,2 % (початкові дані – 43,3 %), достатньому – 43,2 % (початкові дані – 38,7 %) та високому – 25,6 % (початкові дані – 18,0 %); за поведінковим критерієм на низькому рівні – 47,4 % (початкові дані – 53,6 %), достатньому – 36,9 % (початкові дані – 33,8 %) та високому – 16,7 % (початкові дані – 12,6 %).

В експериментальній групі (ЕГ) за когнітивним критерієм на низькому рівні перебуває 8,1 % дітей (початкові дані – 23,2 %), достатньому – 52,6 % (початкові дані – 54,6 %) та високому – 39,3 % (початкові дані – 12,2 %); за емоційно-ціннісним критерієм на низькому рівні – 22,1 % (початкові дані – 44,2 %), достатньому – 40,2 % (початкові дані – 38,5 %) та високому – 37,7 % (початкові дані – 17,3 %); за поведінковим критерієм на низькому рівні – 18,3 % учнів (початкові дані – 53,4 %), достатньому – 50,3 % (початкові дані – 33,6 %) та високому – 31,4 % (початкові дані – 11,0 %).

Таким чином, зіставлення даних, отриманих за результатами формульованого етапу експерименту, з даними констатувального етапу засвідчило стійкість позитивної динаміки у сформованості природоцентричної екологічної позиції учнів ЕГ за визначеними нами критеріями: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий (при $p \leq 0,01$). В учнів КГ також спостерігалася позитивна динаміка, але незначна.

Систематизація і узагальнений аналіз даних експерименту свідчать про ефективність визначених нами педагогічних умов формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого шкільного віку.

Вірогідність отриманих результатів і висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми; відповідністю методів наукового пошуку його меті й завданням; поєднанням методів якісного та кількісного аналізу експериментального матеріалу; застосуванням апробованих методів статистичного аналізу; позитивними результатами впровадження педагогічних умов формування природоцентричної екологічної позиції учнів старшого